

IJARA HISOBI

Omonov Ikromjon Ilhomovich.

*Toshkent Moliya Instituti Magistratura ta'limi
Buxgalteriya hisobi yo'nalishi. BH-5 guruh talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ijara hisobining 16 sonli xalqaro standarti va uni amartizatsiyasini hisoblash haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: Ijara, Ijara beruvchi, ijaraga oluvchi, moliyaviy ijara, operativ ijara, Amortizatsiya jadvali.

Ijara (arab.-ijora)

1) tarixiy-etnografik atama hisoblanib Islom dini Tarqalgan davlatlarda yer egalari tomonidan yerni ishlash uchun dehqonlarga berish shartlaridan biri, ya'ni yer egasining haqini pul bilan to'lash. Yer egasi haqi hosildan ulush (natura tarzida) beriladigan bo'lsa muzora'a deb atalgan. 20-asrning 20-yillariga qadar O'rta Osiyoda ham keng rasm bo'lgan;

2) mol-mulkni yollash va undan foydalanish bo'yicha shartnoma. Unga ko'ra, bir tomon (Ijara beruvchi) ikkinchi tomon (Ijara oluvchi)ga ma'lum to'lov, ya'ni Ijara haqi evaziga mol-mulkni vaqtincha foydalanish uchun beradi. Ijara haqi mol-mulkning qiymati va keltiradigan daromadiga bog'liq bo'lib, o'zaro kelishuv bilan belgilanadi.

Ijarachi ayrim jismoniy shaxs, yuridik shaxs va hatto davlat bo'lishi mumkin. Mehnat jamoalari o'z korxonalaridan, korxonalar esa bir-biridan Ijara shartnomasiga binoan asosiy ishlab chiqaruvchi va no-ishlab chiqarish vositalarini ma'lum muddatga qonun hujjatlarida taqiqlanmagan faoliyatlarda samarali foydalanish va qo'shimcha daromadga erishish maqsadida oladi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida Ijaraning mukammallashgan shakllaridan biri lizingdir. Tadbirkorlik faoliyatida bir necha marta foydalanishga mo'ljallangan va bunda uzoq vaqt mobaynida o'zining dastlabki qiymati pasayib qolib, davriy eskirib boradigan uskuna-jihozlar, mashinalar lizing ob'yekti bo'lishi mumkin.

Ijaralar 2001 yil aprel oyida Xalqaro Buxgalteriya Standartlari Kengashi, 1997 yil dekabr oyida Xalqaro Buxgalteriya Standartlari Qo'mitasi (IASC) tomonidan ishlab chiqilgan IAS 17ni qabul qildi. IAS 17 1982 yil sentyabr oyida chiqilgan "Ijaralarni hisobga olish" hisoboti o'rnini egalladi. 2001 yil aprel oyida Kengash SIC (Standard Industrial Classification)-15 Operatsion lizing - Rag'batlantirishni qabul qildi, u dastlab IASC (Inter-Agency Standing Committee) Doimiy izohlash qo'mitasi tomonidan 1998 yil dekabr oyida chiqarilgan. 2001 yil dekabr oyida Kengash Lizingning huquqiy shakli bilan bog'liq bitimlar mazmunini baholash to'g'risidagi SIC-27 chiqardi. SIC-27 dastlab IASC Doimiy sharhlar qo'mitasi tomonidan, boshqa narsalar qatori, ijaraning huquqiy shaklini o'z ichiga olgan kelishuv IAS 17 ga muvofiq ijara ta'rifiga mos kelishini

aniqlash bo'yicha ko'rsatmalar berish uchun ishlab chiqilgan.

2003 yil dekabr oyida Kengash texnik loyihalarning dastlabki kun tartibining bir qismi sifatida qayta ko'rib chiqilgan 17-IASni chiqardi. 2004 yil dekabr oyida Kengash IFRIC(the International Financial Reporting Interpretations Committee) 4 Shartnomada lizing mavjudligini aniqlash to'g'risida chiqardi. Sharh Sharhlar qo'mitasi tomonidan lizingning huquqiy shakliga ega bo'lmagan, lekin to'lov yoki to'lovlar qatori evaziga aktivdan foydalanish huquqini beruvchi bitimlar lizing hisoblanadimi, hamda o'z ichiga olish yoki olmasligini aniqlash bo'yicha ko'rsatma berish uchun ishlab chiqilgan. 17-IAS ga muvofiq hisobga olinishi kerak. 2016 yil yanvar oyida Kengash 16-IFRS lizingni chiqardi. 16-IFRS IAS 17, IFRIC 4, SIC-15 va SIC-27 o'rnini egallaydi. 16-IFRS lizingni tan olish, o'lchash, taqdim etish va oshkor qilish tamoyillarini belgilaydi.

2020 yil may oyida Kengash Covid-19 bilan bog'liq ijara imtiyozlarini chiqardi, u 16-IFRSga o'zgartirish kiritdi. O'zgartirish lizing oluvchilarga kovid-19 pandemiyasining bevosita oqibati sifatida yuzaga keladigan va belgilangan talablarga javob beradigan ijara imtiyozlarini baholamaslikka imkon beradi. shartlar ijaraga o'zgartirishlardir. Buning o'rniga, lizing oluvchi o'sha ijara imtiyozlarini xuddi lizing o'zgarishlari bo'lmagandek hisoblaydi. 2020-yil avgust oyida Kengash Foiz stavkalari mezonlarini isloh qilish – 2-bosqichni e'lon qildi, unda 9-IFRS, 39-IAS, 7-IFRS, 4-IFRS va 16-IFRS talablari quyidagilarga tegishli:

- moliyaviy aktivlar, moliyaviy majburiyatlar va lizing majburiyatlarining shartnomaviy pul oqimlarini aniqlash asoslarini o'zgartirish;
- to'siqlarni hisobga olish;
- oshkor qilish.

2-bosqichdagi tuzatishlar faqat moliyaviy vositalar va xedjerlash munosabatlariga nisbatan foiz stavkalari mezonlari islohoti talab qiladigan o'zgarishlarga nisbatan qo'llaniladi. 2021 yil mart oyida Kengash Covid-19 bilan bog'liq ijara imtiyozlarini 2021 yil 30 iyundan keyin chiqardi, bu esa lizing oluvchilarga COVID-19 bilan bog'liq ijara imtiyozlarini hisobga olishda yordam berish uchun 46 A bandidagi amaliy maqsadga muvofiqlikni qo'llash muddatini bir yilga uzaytirdi.

Ijaraga beruvchi - ijara shartnomasida ishtirok etuvchi bir taraf bo'lib, ijaraga beruvchi o'z mol-mulkini ijaraga beruvchi mol-mulk egasi hisoblanadi. Qonun yoki mulkdor tomonidan mol-mulkni ijaraga berish vakolati berilgan boshqa shaxslar ham ijaraga beruvchi bo'lishlari mumkin (O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 538-moddasi). Bu holatda mulkdorning vakili ijaraga beruvchi deb qaraladi. Ijaraga beruvchi bo'lib har qanday shaxs ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'la oladi.

Ijaraga oluvchi - O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 535-moddasiga muvofiq, ijaraga oluvchi ijara shartnomasi bo'yicha o'z faoliyatida zarur

bo'lgan mol-mulkni ehtiyojni qondirish maqsadida haq evaziga vaqtincha egalik qilish va foydalanish yoki foydalanish uchun olayotgan shaxs hisoblanadi. Ayrim adabiyotlarda ijaraga oluvchini ijarachi deb ham atalishini kuzatish mumkin. Ijaraga oluvchi yuridik va jismoniy shaxslar, shu jumladan chet el yuridik shaxslari, xalqaro tashkilotlar shu jumladan xorijiy davlatlar bo'lishi ham mumkin deb qaraladi.

Moliyaviy ijara - aktivga egalik qilish bilan bog'liq deyarli barcha xatarlar va mukofotlarni kelishuvning bir tomonidan boshqa tomoniga o'tkazuvchi ijara. Egalik huquqi pirovardida o'tkazilishi yoki o'tkazilmasligi mumkindir.

Operativ ijara - moliyaviy ijaradan tashqari boshqa hamma ijara kelishuvlari.

Muddatidan oldin bekor qilinmaydigan ijara - bunday ijara faqat quyidagi hollarda muddatidan oldin bekor qilinishi mumkin:

(a) qandaydir ehtimoli kam shartli hodisaning ro'y berishi natijasida;

(b) ijaraga beruvchi tomondan ruxsat berilishi natijasida;

(c) ijarachi aynan shu aktivni yoki ekvivalent aktivni ijara qilish bo'yicha yangi kelishuvni aynan shu ijaraga beruvchi bilan tuzganida; yoki

(d) ijarachi tomonidan shunday qo'shimcha to'lov amalga oshirilganidaki, bunda ijara boshlanishi paytida ijara kelishuvining davom qilishi yetarli darajada aniq bo'ladi.

Ijaraning tasniflanishi ijaraga beriladigan aktivga egalik qilish bilan bog'liq xatarlar va mukofotlar qay tarzda ijaraga beruvchi yoki ijarachi o'rtasida taqsimlanishiga asoslanadi.

Masala:

IFRS bo'yicha hisobot beruvchi korxonalarining aksariyati 16-IFRSni allaqachon qabul qilganligi sababli, biz qabul qilishning turli usullarini muhokama qilishni chetlab o'tamiz va darhol buxgalteriya hisobiga o'tamiz. Qabul qilishning turli usullarini tahlil qilish uchun 16-IFRS bo'yicha batafsil ko'rsatmalarga qarang.

Quyidagi misolda biz lizing oluvchining boshlang'ich lizing majburiyatini va ROU aktivini hisoblash bosqichlarini ko'rsatamiz va to'liq amortizatsiya jadvalini, so'ngra dastlabki o'tish jurnali yozuvi va birinchi davr faoliyati uchun jurnal yozuvini taqdim etamiz.

Masala sharti:

Ikara aktivi qiymati: \$73 601

Boshlanish sanasi: 2021 yil 1 yanvar

Lizing muddati: 10 yil

Lizing to'lovi (kechiktirilgan to'lov): har yili \$10 000

Lizing oluvchining qo'shimcha qarz stavkasi: 6%

Asosiy aktivning foydali muddati: 25 yil

Amortizatsiya jadvali:

Yuqoridagi faktlarga asoslanib, biz IFRS 16 amortizatsiya jadvalini yaratish uchun quyidagi bosqichlarni bajaramiz:

1. Boshlanish sanasida qolgan lizing to'lovlarining umumiy summasining joriy qiymati sifatida dastlabki lizing majburiyatini hisoblang.

2. Boshlang'ich foydalanish huquqi aktivini ijara majburiyati sifatida har qanday zarur tuzatishlarni qo'shgan holda hisoblang.

3. Effektiv foiz usulidan foydalangan holda lizing to'lovlarini va majburiyat bo'yicha foizlarni aks ettirish uchun lizing muddati davomida lizing majburiyatini amortizatsiya qiling.

4. Qaysi biri qisqaroq bo'lsa, asosiy aktivning foydali muddati yoki ijara muddati davomida ROU aktivini tizimli va oqilona tarzda amortizatsiya qiling.

Kelajakdagi lizing to'lovlarining joriy qiymatini hisoblash uchun lizing oluvchining 6% miqdoridagi qo'shimcha qarz stavkasini qo'llang.

Yuqorida qayd etilgan qiymatlardan foydalangan holda, lizing boshlangan sanada amortizatsiya jadvali quyidagicha:

1.1 . Amartizatsiya jadvali

IFRS 16 Lizing amartizatsiya jadvali								
T/R	a	b	c	d	e	f	g	
	Yillik ijara to'lovi	foiz d*6%	majburiyat kamayishi a-b	majburiyat d-c	amartizatsiya ajratmasi	sof balans qiymati f-e	hisoblangan amartizatsiya g+e	
Boshlang'ich balans				73,601		73,601		
1	10,000	4,416	5,584	68,017.00	7,360	66,241	7,360	
2	10,000	4,081	5,919	62,098.00	7,360	58,881	14,720	
3	10,000	3,726	6,274	55,824.00	7,360	51,521	22,080	
4	10,000	3,349	6,651	49,173.00	7,360	44,161	29,440	
5	10,000	2,950	7,050	42,124.00	7,360	36,800	36,800	
6	10,000	2,527	7,473	34,651.00	7,360	29,440	44,160	
7	10,000	2,079	7,921	26,730.00	7,360	22,080	51,520	
8	10,000	1,604	8,396	18,334.00	7,360	14,720	58,880	
9	10,000	1,100	8,900	9,434.00	7,360	7,360	66,240	
10	10,000	566	9,434	-	7,360	-	73,600	

Yuqoridagi jadvalda ko'rib turganimizdek, boshlang'ich ROU aktivini hisoblash uchun hech qanday tuzatishlar kiritilmaganligi sababli, ROU aktivi lizing majburiyatiga teng. Shundan so'ng, ROU aktivi tizimli va oqilona tarzda (masalan, bizning holatimizda to'g'ri chiziqli) asosiy aktivning ijara muddati yoki foydali muddatidan kamroq muddatga amortizatsiya qilinadi. Bizning misolimizda, ROU

aktivi 10 yillik ijara muddati davomida amortizatsiya qilinadi, bu lizingga olingan aktivning 25 yillik foydalanish muddatidan qisqaroqdir.

Jurnal yozuvlari

16-IFRSga muvofiq dastlabki jurnal yozuvi ijaraning boshlanishi sanasidagi balansdagi aktiv va majburiyatlarni aks ettiradi. Quyida biz misol uchun 1/1/2021 holatiga ko'ra qayd etilgan yozuvni taqdim etamiz:

Balans	Debit	Credit
ROU aktivi	76,601	73,601
Ijara majburiyati		

Amortizatsiya jadvalidan foydalangan holda, birinchi davr oxiridagi jurnal yozuvi quyidagicha:

Balans	Debit	Credit
Ijara majburiyati	5,584	
Amortizatsiya ajratmasi	78,360	
Foiz	4,416	
Yillik ijara to'lovi		10,000
Hisoblanga amortizatsiya		7,360

Xulosa:

Ko'rinib turibdiki, IFRS 16 sonli standartga ko'ra ijara berilgan va foydalanilyotgan aktivlarning Mrtizatsiyasini hisoblash va ijara aktivini opertav va moliyaviy turlariga ajratib olish zarur. Hamda ijara munosabatlari azaldan rivojlanib kelyotgan bo'lib, uning ilk rasmiy ko'rinishlari va hisobini olib boorish uchun standartlar paydo bo'lishi 1982 yillarga to'g'ri kelgan. Shuningdek ijaraning ilk mahsuli sfatid amulk egalarining yerlarini misol keltirishimiz mumkin, vaqt o'tishi bilan ijara aktivlari turlari ortgan va zamonaviylari paydo bolgan. Hozirgi kunda eng ko'p tarqalganlari bino inshoatlar, noturar joylar va transport vositalari ijaraning yaqqol na'munasidir. Yuqoridan kelib chiqadigan bo'lsak bugungi kunda ijara eng daromadi yuqori bo'lgan bizneslardan biri ekanini ko'ramiz, ammo ijara abyektini aniqlash va uni ijaraga berishni buxgalteriya hisobi yaxshi olib borilmasa ijara beruvchi uchun salbiy oqibatlariga olib kelishi mujmkin. Ijara aktivi har ikki tomon ijara oluvchi va ijara beruvchi uchun ham yuqori daromad manbayi. Ijaraga beruvchi ijara aktivi uchun yuqori narxga mol mulk sotib olish o'rniga ma'lum muddatga ijara to'lash hisobiga daromad yuqori daromad oladi. Bundan kelib chiqadiki ijara aktivi odatda qisqa muddatli davr davomida ijaraga oluvchilar uchun yuqori daromad manbayidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Газман В.Д. Лизинг: теория, практика, комментарии. Учебник – М.: Фонд “Правовая культура” 2000
2. Горемыкин В.А. Лизинг: Учебник. – М.: Дашков и К 2003
3. Джуха В.М. Лизинг. Учебное пособие – Ростов н/Д.: Феникс, 1997
4. IFRS 16 leases

Foydalanilgan internet saytlari

1. <https://lex.uz/>
2. <https://www.wikipedia>
3. <https://my.soliq.uz/main/>
4. <https://www.norma.uz/>